

УДК 811.112.2'81'37

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-3-17>**Олена МАТЕРИНСЬКА,***orcid.org/0000-0003-3414-5307**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германської філології та перекладу**Навчально-наукового інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка**(Київ, Україна) olenamaterynska@ukr.net*

МЕТАФОРИЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ЕКОЦИДУ В НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА

Статтю присвячено висвітленню проблеми екоциду у німецьких та українських мас-медіа за допомогою моделей концептуальної метафори. Емпіричний матеріал роботи становлять 300 мікроконтекстів, дібрані з дигітальних періодичних видань, корпусу текстів Інституту німецької мови м. Мангайм (IDS), зокрема KorAP який є продовженням корпусу COSMAS II (DeReKo-2018-II) за період 2022–2023 рр. Методологічна база дослідження спирається на класичні методи лінгвістичного аналізу, так як: контент-аналіз, який дозволяє визначити засоби вербалізації поняття «екоцид» у мас-медіа, концептуальний аналіз, що уможливорює виокремлення моделей метафоричної репрезентації екоциду, компонентний аналіз задля відстеження семантичних особливостей лексики, вживаної у досліджуваних публікаціях, залучено також здобутки еколінгвістики та медіаекології. Метою цього дослідження є – простежити, як метафора допомагає актуалізувати проблему екоциду у медійному просторі, визначити базові моделі її реалізації у німецьких та українських мас-медіа. З-поміж виділених метафоричних моделей чільне місце посідає антропоморфна метафорична модель «ПРИРОДА – ЖИВА ІСТОТА»; «ПРИРОДА – ЖЕРТВА»; «ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА / ВІЙНА – ЛЮДИНА», «ВІЙНА – РУЙНІВНИК». Зазначені метафоричні моделі дозволяють створити емоційно насичений портрет страждань природи від руйнувань під час війни. Цінність природних ресурсів, біорізноманіття та екологічного балансу актуалізують метафоричні моделі «ПРИРОДА – СКАРБ»; «ДОВКІЛЛЯ – ДІМ». Прагматичний ефект метафоризації явища екоциду сприяє формуванню еколінгвістичної свідомості в суспільстві, визначенню проблеми екоциду як кримінального злочину не тільки в Україні, але і на міжнародному рівні. За допомогою метафори «БОРОТЬБА ЗА КЛІМАТ, ПРИРОДУ – ЦЕ ВІЙНА»; «ЕКОЦИД – ЗАГРОЗА ЛЮДСТВУ ТА ВСЬОМУ СВІТОВІ» визначається також пріоритетність екологічної відбудови України після війни. Слід зазначити, що зафіксовані медіаконтексти не тільки описують проблему, а й напряду закликають суспільство до дій із протидії знищенню екосистем в Україні, спричинених агресивними діями окупантів.

Ключові слова: екоцид, метафора, концептуальна, антропоморфна метафора, еколінгвістична свідомість, контекст, прагматичний ефект.

Olena MATERYNSKA,*orcid.org/0000-0003-3414-5307**Doctor of Philological Sciences, Professor;**Professor at the Department of Germanic Philology and Translation**Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv**(Kyiv, Ukraine) olenamaterynska@ukr.net*

METAPHORICAL REPRESENTATION OF THE ECOCYDE IN THE GERMAN AND UKRAINIAN MASS-MEDIA

This article uses conceptual metaphor models to elucidate the problem of ecocide in the German and Ukrainian mass media. The empirical material of the work consists of 300 micro-contexts selected from digital periodicals, the corpus of texts of the German Language Institute of Mannheim (IDS), in particular, KorAP, which is a continuation of the COSMAS II corpus (DeReKo-2018-II) for the period 2022–2023.

The methodological basis of the research is based on classical methods of linguistic analysis, such as content analysis, which allows determining the means of verbalizing the notion of ecocide in the mass media, conceptual analysis, which makes it possible to distinguish models of metaphorical representation of ecocide, componential analysis to track the semantic features of the vocabulary used in researched publications, achievements of ecolinguistics and media ecology are also involved. This study aims to trace how metaphor helps actualize the problem of ecocide in the media space, to determine the basic models of its implementation in the German and Ukrainian mass media. Among the selected metaphorical models, the anthropomorphic metaphorical model “NATURE – A LIVING BEING”, “NATURE – A

VICTIM”; “WAR – A LIVING BEING / WAR – A HUMAN BEING”, “WAR – A DESTROYER” occupies a prominent place. The mentioned metaphorical models allow perceiving an emotionally saturated portrait of the suffering of nature from the destruction during the war. The metaphorical models “NATURE – TREASURE” and “ENVIRONMENT – HOME” actualize the value of natural resources, biodiversity and ecological balance. The pragmatic effect of metaphorizing the phenomenon of ecocide contributes to the formation of ecolinguistic consciousness in society, the definition of the problem of ecocide as a criminal offence not only in Ukraine but also at the international level. Using the metaphor “THE FIGHT FOR CLIMATE, NATURE – WAR”; “ECOCIDE – A THREAT TO HUMANITY AND THE WHOLE WORLD” also defines the priority of ecological reconstruction of Ukraine after the war. It should be noted that the recorded media contexts not only describe the problem but also directly call on society to counter the destruction of ecosystems in Ukraine caused by the aggressive actions of the occupiers.

Key words: ecocide, metaphor, conceptual, anthropomorphic metaphor, ecolinguistic consciousness, context, pragmatic effect.

Постановка проблеми. Війна в Україні змінила життя безлічі людей, розділивши час на «до» та «після» повномасштабного вторгнення Росії в Україну, хоча свій відлік війна розпочала ще 2014 року. Медійний дискурс вибухнув численними публікаціями, присвяченими темі війни, змінилося ставлення до самої термінології на позначення військових дій (Материнська, 2019: с. 169), які раніше часто позначалися світовими ЗМІ як *конфлікт*. Утім актуалізації у мас-медіа набула не тільки проблема війни та її жахливих наслідків, але й питання викликаних війною екологічних змін.

У фокусі опинилася також проблема *екоциду*, свідомого та жорстокого знищення екологічних систем, біорізноманіття, забруднення оточуючого середовища застосування тактики «випаленої землі». Відтак існування людства опинилося перед «точкою неповернення», коли визнання проблеми екоциду має бути так само вагомим, як і проблеми геноциду українського народу. Сам термін екоцид, закріплений як злочин у Кримінальному кодексі України (стаття 441), на жаль, ще потребує закріплення у міжнародній правовій системі, тож публікації, присвячені цьому питанню закликають до свідомих дій, підписання петицій і звернень до міжнародних інстанцій з метою закріплення норм, які дозволять протидіяти таким злочинам ефективніше (наприклад, <https://www.stopecocide.de/>).

Мова, яка є лакмусовим папірцем щодо найвагоміших зрушень у кожному соціумі, реагує на такі виклики посиленням риторики, спрямованої на пробудження еколінгвістичної свідомості, відповідального ставлення до медійного простору. Журналісти звертаються до метафори як засобу вербалізації поняття «екоцид», використовують антропоцентричність людського світогляду як шлях до глибшого осягнення цього питання. Відтак *актуальності* набуває дослідження моделей концептуальної метафори, яка вказує на зрушення у сприйнятті та розумінні питання екоциду, визначає зв'язки між викорис-

танням антропоморфного образу війни у мас-медіа (Материнська, 2022; Материнська, 2019; Materynska, 2019) та метафоризацією уявлень про екологічні проблеми, які сприймаються як боротьба за майбутнє всієї цивілізації.

Аналіз досліджень. Це дослідження спирається на класичні підходи до теорії концептуальної метафори (ТКМ), розроблені у роботах Дж. Лакоффа та М. Джонсона (Lakoff, Johnson, 1980; Lakoff, Johnson, 2008), а також втілені у теорії первинної та складної метафори, розробленої Дж. Грейді (Goldmann, 2019: с. 309). Залучено також праці Л. Гусенса (Goossens, 2003), який розкриває природу метафонімії як комбінації, шляху перетину метафори та метонімії. Луїза Голдманн у своїй праці “*Phänomen und Begriff der Metapher (Vorschlag zur Systematisierung der Theoriegeschichte)*” (Goldmann, 2019: с. 309) вказує на такі важливі для розуміння цього феномену риси (виділені в теорії ТКМ) як: автоматичність та підсвідомий характер розуміння та продукування метафор (Goldmann, 2019: с. 302). Саме глибока закоріненість у людську підсвідомість та швидке звернення до образного за своїм характером сприйняття подій дозволяє говорити про надзвичайно потужний прагматичний вплив метафори у журналістиці і пояснює, чому антропоморфна метафора може бути використана як механізм апелювання до емоцій читачів у сучасному масмедійному дискурсі.

Фіксується впевнений рух до розуміння метафори як частини медіації, навіть з'являються посібники, які навчають успішному використанню метафори, її розумінню у різних комунікативних ситуаціях (Spangenberg, 2013: с. 17–21), що свідчить про можливість прикладного використання теорії метафори. Вагомим ракурсом цього дослідження є також звернення до медіаекології та еколінгвістики як напрямків, що дозволяють вибудовувати новий механізм взаємодії у суспільстві, ґрунтуються на інтегративному осягненні складників «екологічності мови». Людина при цьому розвиває свідомий підхід до використання

засобів, які допомагають формувати мультимодальний медійний простір, в першу чергу мовних засобів. Теоретичним підґрунтям розвідки стали праці Л. Стрейта (Strate, 2017), А. Стіббе (Stibbe, 2015), К. Роте (Rothe, 2016), С. Чена (Chen, 2016).

На меті цього дослідження простежити, як метафора допомагає актуалізувати проблему екоциду у медійному просторі, визначити базові моделі її реалізації у німецьких та українських мас-медіа.

Емпіричний матеріал роботи становлять мікроконтексти, дібрані з дигітальних періодичних видань, корпусу текстів Інституту німецької мови м. Мангайм (IDS), зокрема KorAP, який є продовженням корпусу COSMAS II (DeReKo-2018-II). Проаналізовано публікації за 2022–2023 рр., дібрано 300 актуальних прикладів контекстуального вживання метафори, що висвітлюють проблему екоциду, в Україні зокрема. За допомогою контент-аналізу дібраних публікацій було визначено засоби вербалізації поняття «екоцид» у мас-медіа, концептуальний аналіз дозволив виокремити конкретні моделі метафоризації представлення екоциду журналістами різних видань, а компонентний аналіз уможливив відстеження семантичних особливостей лексики, вживаної у таких публікаціях. Оскільки дослідження застосовує також міждисциплінарний підхід, було залучено здобутки еколінгвістики та медіаекології задля визначення вагомості виявлених метафоричних моделей для гармонізації масмедійного простору та окреслення нагальних потреб українського та світового суспільства в межах розвитку еколінгвістичної свідомості в читачів медійних видань та в журналістів, які пропонують досліджуваний контент.

Виклад основного матеріалу. Здійснене дослідження дозволило виокремити базові концептуальні метафори, які формують уявлення про екоцид, його причини та наслідки. На тлі війни в Україні виникла пряма кореляція між розумінням важливості боротьби за життя людей, тварин, самої природи і боротьби за відновлення екологічних систем, гармонійного навколишнього середовища, що можна визначити такими моделями:

«ПРИРОДА – ЖИВА ІСТОТА»;

«ПРИРОДА – ЖЕРТВА»;

«ПРИРОДА – СКАРБ»;

«ДОВКІЛЛЯ – ДІМ»;

«БОРОТЬБА ЗА КЛІМАТ, ПРИРОДУ – ЦЕ ВІЙНА»;

«ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА / ВІЙНА – ЛЮДИНА»;

«ВІЙНА – РУЙНІВНИК»;

«ЕКОЦИД – ЗАГРОЗА ЛЮДСТВУ ТА ВСЬОМУ СВІТОВІ».

Зазначена класифікація не є вичерпною, оскільки напружена ситуація, викликана прямою загрозою клімату та всім екосистемам, стимулює появу нових образів як способів осягнення дійсності. Система метафор, які актуалізують проблему екоциду в німецьких та українських медіа, є динамічною й схильною до проведення нових аналогій у відповідності до соціокультурного запиту.

Інтегруючою для значної кількості метафоричних вживань є модель, сформована внаслідок персоніфікації природи, ототожнення її властивостей із характеристиками людини, в першу чергу в емоційній площині, а саме:

«ПРИРОДА – ЖИВА ІСТОТА»;

«ПРИРОДА – ЖЕРТВА»

Страждання природи описуються, як такі, що не набули ще достатнього розголосу, але які визначатимуть існування людини у найближчій багаторічній перспективі: нім. *“Zwar stehen Umweltfolgen eines Krieges zurecht nicht im Fokus aktueller Debatten – dennoch sind sie gravierend und beeinflussen den künftigen Alltag der Zivilbevölkerung stark.”* (Fluchs, 2022) (Хоча екологічні наслідки війни зі зрозумілих причин наразі не знаходяться у фокусі обговорень, вони серйозні та матимуть великий вплив на повсякденне життя цивільного населення у майбутньому), нім. *“Krieg in der Ukraine verursacht massive Umweltschäden”* (Schnitzler, 2022) (Війна в Україні завдає величезної шкоди довкіллю), нім. *“Zwar registriert die Öffentlichkeit zurecht vor allem das menschliche Elend infolge des Krieges. Dennoch sind die Folgen für die Umwelt erheblich: Verstrahlte Gebiete, vergiftetes Grundwasser, Waldbrände und verseuchte Böden.”* (Schnitzler, 2022) (Справді, суспільство слушно фіксує перш за все людське горе, спричинене війною. Тим не менш, наслідки для навколишнього середовища також значні: забруднені території, отруєні ґрунтові води, лісові пожежі та забруднений ґрунт). Природа стає жертвою війни: нім. *“Kriegsopfer Natur. Der Krieg zerstört auch die Umwelt in der Ukraine.”* (Matthies, 2022) (Природа-жертва війни. Війна також руйнує екологію в Україні).

Схожої думки притримуються й українські медіа: укр. *«Але страждання, які війна завдає довкіллю, ще не одне десятиліття будуть нагадувати про повномасштабне російське вторгнення.»* (Делікатна, 2022), укр. *«Також довкілля сильно страждає через горіння нафтопродуктів, а шкідливі хімічні речовини, потрапляючи в*

грунт, руйнують його.» (Буцко, 2022), укр. «**Природа стогне від війни. Що довше триває війна, то більшої шкоди вона завдає довкіллю і то більше негативних наслідків.**» (Омельчук, Садогурська, 2022). Антропоморфна метафора *природа стогне*, проводить аналогію з фізіологічним відчуттям болю в людини, що викликає стогін, бо є нестерпним. Фізіологічний профіль ПРИРОДИ – ЖЕРТВИ ВІЙНИ виписується із використанням багатьох позначень фізіологічних процесів в людини, наприклад, укр. «*Коли природа України зможе видихнути.*» (Буцко, 2022), укр. «*...Дніпро не любить «ковтати» хімікати...*» (Барсукова, Осадча, 2022) тощо.

Довкілля потрапляє у перелік нім. *vergesenen Kriegsopfer* ‘забутих жертв’ війни, справжнього екоциду, які викликають співчуття, але які опиняються не на першому місці у зіставленні з людським життям: нім. “*Im Ukraine-Krieg leidet auch die Natur. Aktivisten sprechen sogar von einem “Ökozid”.*” (Leitner, 2022) (На війні в Україні страждає і природа. Активісти говорять навіть про «екоцид»), нім. “*Für die ukrainische Natur ist der Krieg ein einziges Desaster. Wälder, Gewässer, Sumpf- und Naturschutzgebiete werden seit dem 24. Februar mindestens genauso in Mitleidenschaft gezogen, wie die Städte und die Energieinfrastruktur – mit dem Unterschied, dass die Umwelt schneller auf die Liste der vergessenen Kriegsopfer landet.*” (Leitner, 2022) (Для української природи війна – суцільне лихо. З 24 лютого ліси, водойми, болота та природні заповідники постраждали принаймні так само, як міста та енергетична інфраструктура, з тією різницею лише, що довкілля швидше **потрапляє у перелік забутих жертв війни**).

Дієслово *leiden* ‘страждати’ є одним з найчастотніших для опису емоційного стану природи-жертви, яка потерпає від свавілля війни, імпліцитно в таких контекстах вибудовується чітка дихотомія між персоніфікованим образом ВІЙНИ – РУЙНІВНИКА, КРИВДНИКА та ПРИРОДИ – ЖЕРТВИ. У окремих контекстах увага акцентується на конкретних природних об’єктах, які зазнають найбільшої шкоди, наприклад, нім. «*Besonders Wälder und Flüsse leiden unter dem Krieg*» (Ліси та річки особливо страждають від війни)» (Leitner, 2022) або укр. «*...найбільше страждає повітря від горіння нафтопродуктів та лісових пожеж.*» (Міндовкілля, 2022), укр. «*Рече та стогне: як річка Дніпро потерпає від окупантів.*», укр. «*Однією з екосистем, що страждає від війни, є «головна артерія» України – річка Дніпро.*», укр. «*Як флора і фауна Дніпра страждає від війни*» (Барсукова, Осадча,

2022). Більш конкретного визначення винуватець отримує в українськомовному дискурсі, наприклад, укр. «*Російський екоцид в Україні – умисне знищення лісів*» (UNCG, 2022).

«ПРИРОДА – СКАРБ»

Ця модель допомагає зрозуміти ціннісні орієнтири сучасного суспільства та закріплює норму про дбайливе ставлення до навколишнього середовища, наприклад, укр. «*Неймовірна природа України – це безцінний скарб і сила нашого народу! Зупинити екологічний геноцид зможемо лише спільними зусиллями!*» (ГУ Верховної ради України, 2022). Біорізноманіття та дорогоцінні природні ресурси опиняються під загрозою: нім. “*Von Zerstörung bedroht seien vor allem im Osten und Süden der Ukraine auch 16 nach der Ramsar-Konvention geschützte Feuchtgebiete, die wegen ihrer Biodiversität von internationaler Bedeutung sind, insgesamt 600.000 Hektar.*” (Matthies, 2022) (Під загрозою знищення знаходяться 16 водноболотних угідь, які охороняються згідно з Рамсарською конвенцією, які мають міжнародне значення через своє біорізноманіття, особливо на сході та півдні України, загальною площею 600 тис. га.). Дієслово *schützen* ‘охороняти’, від якого в цьому контексті утворено дієприкметник *geschützt* ‘той, що знаходиться під охороною’, так само як і словосполучення *von internationaler Bedeutung sein* ‘мати міжнародне значення’ відразу вибудовують розуміння вартісності природних ресурсів й опозицію з виразом *von Zerstörung bedroht* ‘під загрозою знищення’. З логічних міркувань та відповідно до системи людських моральних цінностей активи природи не можуть бути свідомо поставлені під загрозу знищення, а отже це є кричущий злочин. Відтак метафорична модель «ПРИРОДА – СКАРБ», актуалізована в межах опису знищення природних об’єктів під час війни росії проти України, допомагає створити в читачів відчуття несправедливості та беззаконня воєнних дій, спрямованих на руйнацію надбань цілих поколінь, описуваних часто за допомогою атрибуту *безцінний* та лексем: нім. *Schatz* ‘скарб’, укр. *скарб*.

«ДОВКІЛЛЯ – ДІМ»

Знищення довкілля прирівнюється до знищення місця проживання, метафорично домівки людей та тварин, наприклад, англ. *Ecocide – killing one’s home* (König, 2022) (Екоцид – знищення чийогось дому). У заголовку німецькомовної публікації використано англійську, з метою пришвидшення реакції багатомовної читацької аудиторії на викладене в статті питання, дієслово *to kill* вбивати підкреслює насильницьку природу

екоциду. Лексема *home* використана у значенні 'дім, домівка', але також має ширше імпліцитно закладене значення в такому контексті – 'сфера проживання, ціла екосистема (імпліцитно *дім для всього людства*)'. Ця онтологічна метафора дозволяє наочніше пояснити, що екоцид порушує природний баланс та знищує відчуття безпеки у всіх без виключення видів живих організмів, наприклад, укр. «**Війна несе загрозу усім живим істотам. Усі вони так чи інакше страждають від її наслідків.**» (Решетило, 2022), укр. «**Дніпро – джерело питної води для людей і дім для багатьох видів флори та фауни.**», «**Якщо домівці тварин загрожуватиме небезпека, вони можуть стати «внутрішніми переселенцями».**» (Барсукова, Осадча, 2022). Використання до тварин вже усталеного у суспільстві клішованого словосполучення «внутрішні переселенці» підкреслює, що на них чекає така сама важка ситуація, яка змусила покинути свої домівки та шукати прихисток через війну безліч людей у своїй власній країні.

«БОРОТЬБА ЗА КЛІМАТ, ПРИРОДУ – ЦЕ ВІЙНА»

Боротьба за збереження природи є свого роду «війною» проти воєнних злочинів, що загрожують всім екосистемам, на цьому наголошують німецькі та українські мас-медіа, акцентуючи увагу на рівноцінності понять нім. *Ukraine-Krieg = Umwelt-Krieg* (Schnitzler, 2022) (букв. Україна-Війна = Клімат-Війна), укр. «**Російські окупанти уже 8 років і 10 місяців воюють проти українців. А це вони воюють проти довкілля**» (Барсукова, Осадча, 2022).

Наслідки війни, глобальні та неминучі, спричиняють появу у німецькомовних мас-медіа таких позначень цього явища, як: нім. *Öko-Katastrophe* (екологічна катастрофа) (Schnitzler, 2022), йдеться про масштабні екологічні втрати: нім. «**Die ökologischen Folgen des russischen Krieges in der Ukraine werden noch in Jahrzehnten spürbar sein.**» (Екологічні наслідки війни росії проти України будуть відчуватися ще десятиліттями) (König, 2022), укр. «**Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України**» (Омельчук, Садогурська, 2022), Олександр Тодорчук, засновник та голова Всеукраїнського гуманістичного руху Uanimals закликає міжнародні організації: укр. «**...засудити дії Росії, а також сприяти припиненню злочинів екологічного характеру. У зв'язку з екоцидом України проти РФ мають бути запроваджені додаткові санкції. Країна-терорист повинна відповісти за порушення екологічної безпеки в Україні та долучитися до відновлення укра-**

їнської екосистеми у післявоєнний час через виплату репарацій.» (Тодорчук, 2022).

Наведена модель допомагає не тільки краще й образніше передати зміст реальної боротьби за довкілля, але і стає провідним лейтмотивом для конкретних дій у правовій площині, допомагає медійним джерелам чинити вплив на світову спільноту з метою пришвидшення процесу екологічного відновлення України. Такі вирази, як *порушення екологічної безпеки в Україні, припинення злочинів екологічного характеру* прямо вказують на насильницькі дії окупантів на території України, вчинені по відношенню до довкілля. Актуалізується й проблема глобальної загрози всьому людству, не менш важлива ніж пандемії (про зіставлення проблем пандемії та кліматичних, екологічних проблем див. детальніше (Материнська, 2022)).

«ЕКОЦИД – ЗАГРОЗА ЛЮДСТВУ ТА ВСЬОМУ СВІТОВІ»

Медійні публікації недвозначно вказують на екоцид як загрозу всьому людству: укр. «**Як Росія влаштує в Україні екоцид. Війна Росії проти України — це не лише злочин проти тисяч мирних українців, а й загроза для екологічної безпеки всього світу.**» (Українер, 2022), нім. «**Zerstörungen wie diese können als *militärischer Ökozid* verstanden werden, und jeder Tag des Krieges fügt der bereits langen Liste vorsätzlicher Ökozide gegen die Ukraine und die Welt neue schwere Verbrechen hinzu.**» (König, 2022) (Подібне руйнування можна розуміти як військовий екоцид, і кожен день війни додає нові серйозні злочини до вже довгого списку навмисних екоцидів проти України та світу.), нім. «**...schädigen das Ökosystem und das Klima der ganzen Erde.**» (König, 2022) (завдають шкоди екосистемі та клімату всієї планети), нім. «**Wie der Ukraine-Krieg die Zukunft der Menschheit gefährdet**» (Scheidler, 2022) (Як війна в Україні ставить під загрозу майбутнє людства), підкреслюється ядерна загроза як складова екоциду: нім. «**Ökozid: Angriff auf Kernkraftwerke**» (Aigner, 2022) (Екоцид: атака на атомні електростанції).

Мартін Бушман, депутат Європейського парламенту, відверто вказав на вчинення екоциду в Україні та його загрози: нім. «**Ökozid in der Ukraine. Der russische Überfall auf die Ukraine zieht insbesondere die Umwelt stark in Mitleidenschaft. Das verwundert nicht, bedenkt man den massiven, pausenlosen Einsatz von Artillerie. So hat das ukrainische Umweltministerium inzwischen mindestens 260 Fälle von Ökozid feststellen müssen.**» (Buschmann, 2022) (Екоцид в Україні. Російське вторгнення в Україну особливо шкідливе для навколишнього середовища.

Це й не дивно, враховуючи масове безупинне застосування артилерії. Відтоді Мінприроди України виявило щонайменше 260 випадків екоциду), українські ЗМІ також останнім часом часто вживають термін *екоцид*, говорячи про загрозу світові: укр. «**Екоцид України та загроза голоду у світі: як російська агресія впливає на кліматичні зміни. Зіткнувшись з неолімпієвськими амбіціями кремля повністю підкорити Україну, варто розуміти, що, маніпулюючи екологічною безпекою в Україні, вона загрожує клімату на всій планеті. Своїми злочинними діями Москва здійснює не лише геноцид українського народу, а й екоцид у Європі та світі.**» (Брайлян, 2022), укр. «**виконавчий віцепрезидент Єврокомісії Франс Тіммерманс заявив, що Росія має виплатити репарації за екоцид.**» (Укрінформ, 2023).

«**ВІЙНА – ЖИВА ІСТОТА / ВІЙНА – ЛЮДИНА**»

«**DER KRIEG IST ZERSTÖRER**» / «**ВІЙНА – РУЙНІВНИК**»

Фізіологічний та психологічний профіль персоніфікованого образу війни вибудовується в межах цієї моделі також за допомогою антропоморфної метафори, часто вживані лексичні одиниці вказують на семантику РУЙНАЦІЇ, це можуть бути дієслова: *руйнувати, спустошувати, знищувати, втручатися*; прикметники: *спустошений, випалений, зруйнований* тощо, а також іменники, що часто позначають наслідки руйнації: *страждання, шкода, знищення*.

У деяких контекстах інтенсифікація досягається за рахунок синтаксичних повторів: укр. «... імперські амбіції **руйнують** не лише держави і не лише вбивають людей – вони **руйнують** все, що є навколо нас на кожному квадратному метрі земної поверхні.» (Міндовкілля, 2022), укр. «**Війна нещадно руйнує всю природу – страждають повітря, вода, земля, рослини і тварини. Війна грубо втрутилася в екосистему Чорного моря.**» (Приседська, Шрамович, 2022), укр. «**Війна руйнує не лише людські життя, а й екосистеми, що потерпають від пожеж, ракетних обстрілів та замінування.**» (Решетило, 2022).

Атрибути нім. *verbrannt* 'випалений', укр. *спустошений* та *випалений*, дозволяють створити реалістичну картину руйнації природи: нім. «*Kriegsschäden in der Ukraine: **Verbrannte Erde. Im Krieg schert sich niemand um die Umwelt.***»

Die Zerstörung in der Ukraine wird aber noch jahrelange Folgen für die Menschen vor Ort haben.» (Waack, 2022) (Наслідки війни в Україні: *випалена земля*. На війні ніхто не дбає про екологію. Проте руйнування в Україні матимуть наслідки для місцевих жителів ще довгі роки потому.), укр. «**Спустошені землі. Якою буде природа України після війни**» (Приседська, Шрамович, 2022). Змальована перспектива апелює до апокаліптичних уявлень, які несе з собою війна, утім згадування у цьому ж контексті подолання наслідків руйнування у наступні роки дає надію на відбудову, закономірну, як саме життя.

Висновки. Результати здійсненого дослідження дозволяють стверджувати, що проблема екоциду хоча і не набула ще достатнього висвітлення в німецьких та українських мас-медіа, тим не менш перебуває у фокусі уваги журналістів від початку війни в Україні. Природозахисні організації та екологічні активісти впевнено торують шлях до визнання екоциду злочином на міжнародному рівні. Масштаб руйнувань та шкоди, заподіяної екосистемам та біорізноманіттю України вказують на деякі невіправні наслідки, утім залишають простір для відбудови, яка триватиме протягом наступних поколінь. Визначені моделі антропоморфної метафори, задіяні у процесі персоніфікації **ВІЙНИ ЯК РУЙНІВНИКА, ЗЛОЧИНЦЯ** та **ПРИРОДИ ЯК ЖЕРТВИ** дозволяють журналістам апелювати до емоцій читача в межах використаних аргументативних стратегій, змінювати підхід людини до сприйняття наслідків війни, усвідомлювати цінність природних ресурсів та небезпеку їх втрати у більш глобальному масштабі, свідомо ставитися до екологічних проблем (моделі «**ПРИРОДА – СКАРБ**», «**ДОВКІЛЛЯ – ДІМ**»). Екоцид, що вчиняється загарбниками в Україні, загрожує не тільки її майбутньому, але і майбутньому всього світу, тож метафорична модель «**БОРОТЬБА ЗА КЛІМАТ, ПРИРОДУ – ЦЕ ВІЙНА**» вказує на необхідність діяти і має значний прагматичний ефект.

Перспективи подальших досліджень вказують на необхідність зіставного аналізу мас-медійного висвітлення проблеми екоциду у довгостроковій перспективі, визначення мовного інструментарію, який дозволяє підвищити зацікавленість суспільства у вирішенні цього питання, яке має стати частиною наративів щодо відбудови України після війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барсукова О., Осадча Я. Реве та стогне: як річка Дніпро потерпає від окупантів. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/22/251956/> (дата звернення 22.12.2022).

2. Брайлян Є. Екоцид України та загроза голоду у світі: як російська агресія впливає на кліматичні зміни. 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/20/ekoczyd-ukrayiny-ta-zagroza-golodu-u-sviti-yak-rosijska-agresiya-vplyvaye-na-klimatychni-zminy/> (дата звернення 20.06.2022).
3. Буцко Х. «Після війни довілля відновиться за століття». Що роблять Мінекології, активісти та ДСНС для збереження української природи. 2022. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/10/25/zaminovane-ta-ponivechene-yak-vidnovlyuvatymetsya-ukrayinske-dovkillya/> (дата звернення: 25.10.2022).
4. Делікатна І. Україна, війна, довілля. Чи знає Захід про екологічні наслідки війни. 2022. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/10/25/zaminovane-ta-ponivechene-yak-vidnovlyuvatymetsya-ukrayinske-dovkillya/> (дата звернення 08.09.2022).
5. Інформаційне управління Верховної ради України. Зупинити екоцид в Україні зможемо лише за підтримки всієї світової спільноти – в цьому впевнені у Комітеті з питань бюджету. 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224071.html> (дата звернення 17.06.2022)
6. Материнська О. «Анатомія війни» у сучасних німецькомовних та українськомовних масмедіа. *Studia Linguistica*, 2019, Вип. XV, С. 165–180. DOI: <https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.165-180>.
7. Материнська О. Екологічні небезпеки: висвітлення нових викликів у німецькомовних масмедіа. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика, 2022, Вип. 1 (31), С. 27–33. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.31>
8. Міндовкілля: Від початку війни вже зафіксовано понад 2 200 злочинів проти довілля. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillya-vid-pochatku-vijni-vzhe-zafiksovano-ponad-2-200-zlochyniv-proti-dovkillya> (дата звернення 06.11.2022)
9. Омельчук О., Садогурська С. Природа стогне від війни. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/priroda-stohne-vid-vijni.html> (дата звернення 27.03.2022)
10. Приседська В., Шрамович В. Спустошені землі. Якою буде природа України після війни. 2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/extra/mwu/5sxghvc/ukraine_war_damaged_nature (дата звернення 10.11.2022).
11. Решетило О. Як бойові дії впливають на екосистеми, та чи зможе природа відновитися самостійно. 2022. URL: <https://wwf.ua/?7828466/war-and-nature-wwf-shotam> (дата звернення 17.10.2022)
12. Тодорчук О. Екоцид в Україні: Росія знищує майбутнє всієї Європи й має бути покарана. 2022. URL: <https://www.unian.ua/ecology/ekocid-v-ukrajini-rosiya-znishchuye-maybutnye-vsyeji-yevropi-y-maye-butipokarana-12039462.html> (дата звернення 09.11.2022).
13. Українер. Як Росія влаштовує в Україні екоцид. 2022. URL: <https://ukrainer.net/ekocyd/> (дата звернення 14.03.2022).
14. Українська природоохоронна група UNCG. Російський екоцид в Україні – умисне знищення лісів. 2022. URL: <https://uncg.org.ua/rosijskyj-ekocyd-v-ukrajini-umysne-znyshchennia-lisiv/> (дата звернення 18.05.2022).
15. Укрінформ. Виконавчий віцепрезидент Єврокомісії Франс Тіммерманс заявив, що росія має виплатити репарації за екоцид. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3650641-u-evrokomisii-zaavili-so-rosia-mae-viplatiti-ukrajini-reparacii-za-ekocid.html> (дата звернення 11.01.2023.)
16. Aigner S. Krieg in der Ukraine schädigt die Umwelt nachhaltig. 2022. URL: <https://www.sonnenseite.com/de/umwelt/krieg-in-der-ukraine-schaedigt-die-umwelt-nachhaltig/> (access date: 14.05.2022).
17. Buschmann M. Ökozid in der Ukraine-2022. URL: <https://www.facebook.com/Tierschutzabgeordneter/posts/1118528899016151/> (access date: 19.07.2022).
18. Chen S. Language and ecology: A content analysis of ecolinguistics as an emerging research field, *Ampersand*, 2016, Vol. 3, pp. 108–116.
19. Fluchs S. Ukraine: Wie Kriege die Umwelt schädigen. 2022. URL: <https://www.iwkoeln.de/presse/iw-nachrichten/sarah-fluchs-wie-kriege-die-umwelt-schaedigen.html> (access date: 04.03.2022).
20. Goldmann L. Phänomen und Begriff der Metapher. Vorschlag zur Systematisierung der Theoriegeschichte. In: *Germanische Forschungen*. Hermaea. Berlin, Boston : Walter de Gruyter GmbH, 2019, Band. 145. 409S.
21. Goossens L. Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. In: R. Dirven, R. Pörings (Eds.) *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin, New-York: Mouton de Gruyter, 2003. pp. 349–377.
22. König N. Ecocide – killing one's home. 2022. URL: <https://www.publicsphere.eu/2022/06/okozid-das-toten-der-heimat/#> (access date: 21.09.2022).
23. Lakoff G., Johnson M. *Leben in Metaphern*, Heidelberg: Carl Auer, 2008, 272 S.
24. Lakoff G., Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago, London: The University of Chacago Press, 1980. 242 p.
25. Leitner C. „Ökozid“ Getötete Tiere und verseuchte Natur – die vergessenen Kriegssopfer in der Ukraine. 2022. URL: <https://www.stern.de/panorama/weltgeschehen/umweltschutz-im-krieg--was-die-russische-invasion-mit-der-natur-macht-33009784.html> (access date: 21.12.2022).
26. Materynska O. Das anthropomorphe Bild des Krieges in den Deutschen und Ukrainischen Massenmedien. *Lingua Montenegrina*. 2019, 24, S. 153–167.
27. Matthies R. Kriegssopfer Natur. 2022. URL: <https://taz.de/Forschung-ueber-Kriegsschaeden!/5890269/> (access date: 15.11.2022).
28. Rothe K. Medienökologie – Zu einer Ethik des Mediengebrauchs. *Zeitschrift für Medienwissenschaft. Schwerpunkt: Medienökologien*. 2016. 14 (1), S. 46–57.
29. Scheidler F. Wie der Ukraine-Krieg die Zukunft der Menschheit gefährdet. 2022. URL: <https://www.heise.de/tp/features/Wie-der-Ukraine-Krieg-die-Zukunft-der-Menschheit-gefaehrdet-6540417.html?seite=all> (access date: 06.03.2022).

30. Schnitzler L. *Öko-Katastrophe Krieg in der Ukraine verursacht massive Umweltschäden*. 2022. URL: <https://greenspotting.de/natur/krieg-in-der-ukraine-verursacht-massive-umweltschaeden/> (access date: 01.04.2022).
31. Spangenberg B., Spangenberg E. *Sprachbilder und Metaphern in der Mediation*. Frankfurt am Main: Wolfgang Metzner Verlag, 2013. 160 S.
32. Stibbe A. *Ecological Linguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By*. London: Routledge. 2015. 260 p. DOI: 10.4324/9780367855512
33. Strate L. *Media Ecology: An Approach to Understanding the Human Condition*. New York: Peter Lang Publishing. 2017. 258 p. DOI: 10.3726/978-1-4331-4005-1
34. Waack J. *Verbrannte Erde*. 2022. URL: <https://taz.de/Kriegsschaeden-in-der-Ukraine/!5839848/> (access date: 20.03.2022).

REFERENCES

1. Barsukova O., Osadcha Y. *Reve ta stohne: yak richka Dnipro poterpaie vid okupantiv* [It roars and groans: how the Dnipro River suffers from the invaders]. 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/22/251956/> (access date 22.12.2022) [in Ukrainian].
2. Brailian Y. *Ekotsyd Ukrainy ta zahroza holodu u sviti: yak rosiiska ahresiia vplyvaie na klimatychni zminy*. [Ukraine's ecocide and the threat of world hunger: how Russian aggression affects climate change]. 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/20/ekoczyd-ukrayiny-ta-zagroza-golodu-u-sviti-yak-rosijska-agresiya-vplyvaye-na-klimatychni-zminy/> (access date 20.06.2022) [in Ukrainian].
3. Butsko Kh. *“Pislia viiny dovkillia vidnovytsia za stolittia”*. Shcho robliat Minekolohii, aktyvisty ta DSNS dlia zberezhenia ukrainskoi pryrody. [“The environment will recover in a century after the war,” What are the Ministry of Ecology, activists and the State Emergency Service doing to preserve Ukrainian nature]. 2022. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/10/25/zaminovane-ta-ponivechene-yak-vidnovlyuvatymetsya-ukrayinske-dovkillya/> (access date 25.10.2022). [in Ukrainian].
4. Delikatna I. *Ukraina, viina, dovkillia. Chy znaie Zakhid pro ekolohichni naslidky viiny*. [Ukraine, war, environment. Does the West know about the environmental consequences of war]. 2022. URL: (access date 08.09.2022) [in Ukrainian].
5. *Informatsiine upravlinnia Verkhovnoi rady Ukrainy. Zupynyty ekotsyd v Ukraini zmozheмо lyshe za pidtrymky vsiiei svitovoi spilnoty – v tsumu vpevneni u Komiteti z pytan biudzhetu*. [Information Department of the Verkhovna Rada of Ukraine. We will be able to stop ecocide in Ukraine only with the support of the entire world community – the Budget Committee is confident of this]. 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224071.html> (access date 17.06.2022) [in Ukrainian].
6. Materynska O. *“Anatomiia viiny” u suchasnykh nimetskomovnykh ta ukrainskomovnykh masmedia*. [“Anatomy of war” in the modern German- and Ukrainian mass media]. *Studia Linguistica*, 2019, Vol. XV, C. 165–180. DOI: <https://doi.org/10.17721/StudLing2019.15.165-180>. [in Ukrainian].
7. Materynska O. *Ekolohichni nebezpeky: vysvitleniia novykh vyklykiv u nimetskomovnykh masmedia*. [Environmental threats: mass-media coverage of new challenges in german-language mass media.]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*, 2022, Vol. 1 (31), C. 27–33. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.31> [in Ukrainian].
8. *Mindovkillia: Vid pochatku viiny vzhe zafiksovano ponad 2 200 zlochyniv proty dovkillia*. [Ministry of Environment: Since the beginning of the war, more than 2,200 crimes against the environment have already been recorded]. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mindovkillya-vid-pochatku-vijni-vzhe-zafiksovano-ponad-2-200-zlochyniv-proti-dovkillya> (access date 06.11.2022) [in Ukrainian].
9. Omelchuk O., Sadohurska S. *Pryroda stohne vid viiny*. [Nature groans from war]. 2022. URL: <https://zn.ua/ukr/ECOLOGY/priroda-stohne-vid-vijni.html> (access date 27.03.2022) [in Ukrainian].
10. Prysedska V., Shramovych V. *Spustosheni zemli. Yakoiu bude pryroda Ukrainy pislia viiny*. [Desolate lands. What will be the nature of Ukraine after the war]. 2022. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/extra/mwu/5sxghvc/ukraine_war_damaged_nature (access date 10.11.2022) [in Ukrainian].
11. Reshetlylo O. *Yak boiovi dii vplyvaiu na ekosystemy, ta chy zmozhe pryroda vidnovytsia samostiino*. [How hostilities affect ecosystems, and whether nature can recover on its own]. 2022. URL: <https://wwf.ua/?7828466/war-and-nature-wwf-shotam> (access date 17.10.2022) [in Ukrainian].
12. Todorchuk O. *Ekotsyd v Ukraini: Rosiia znyshchuie maibutnie vsiiei Yevropy y maie buty pokarana*. [Ecocide in Ukraine: Russia is destroying the future of all of Europe and must be punished]. 2022. URL: <https://www.unian.ua/ecology/ekocid-v-ukrajini-rosiya-znishchuye-maibutnye-vsiyeji-yevropi-y-maye-buti-pokarana-12039462.html> (access date 09.11.2022) [in Ukrainian].
13. *Ukrainer. Yak Rosiia vlashtovuie v Ukraini ekotsyd*. [How Russia organizes ecocide in Ukraine] 2022. URL: <https://ukrainer.net/ekocyd/> (access date 14.03.2022) [in Ukrainian].
14. *Ukrainiska pryrodozakhysna hrupa UNCG. Rosiiskiy ekotsyd v Ukraini – umysne znyshchennia lisiv*. [Ukrainian nature protection group UNCG. Russian ecocide in Ukraine is deliberate destruction of forests]. 2022. URL: <https://uncg.org.ua/rosijskyj-ekocyd-v-ukrajini-umysne-znyshchennia-lisiv/> (access date 18.05.2022) [in Ukrainian].
15. *Ukrinform. Vykonavchyi vitseprezydent Yevrokomisii Frans Timmermans zaiavyv, shcho rosiia maie vyplatyty reparatsii za ekotsyd*. [Executive Vice President of the European Commission Frans Timmermans said that Russia should pay reparations for ecocide]. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3650641-u-evrokomisii-zaavili-so-rosia-mae-viplatiti-ukraini-reparacii-za-ekocid.html> (access date 11.01.2023) [in Ukrainian].

16. Aigner S. Krieg in der Ukraine schädigt die Umwelt nachhaltig. [War in Ukraine causes lasting damage to the environment]. 2022. URL: <https://www.sonnenseite.com/de/umwelt/krieg-in-der-ukraine-schaedigt-die-umwelt-nachhaltig/> (access date: 14.05.2022). [in German].
17. Buschmann M. Ökozid in der Ukraine. [Ecocide in Ukraine]. 2022. URL: <https://www.facebook.com/Tierschutzabgeordneter/posts/1118528899016151/> (access date: 19.07.2022). [in German].
18. Chen S. Language and ecology: A content analysis of ecolinguistics as an emerging research field, *Ampersand*, 2016, Vol. 3, pp. 108–116.
19. Fluchs S. Ukraine: Wie Kriege die Umwelt schädigen. [Ukraine: How wars damage the environment]. 2022. URL: <https://www.iwkoeln.de/presse/iw-nachrichten/sarah-fluchs-wie-kriege-die-umwelt-schaedigen.html> (access date: 04.03.2022). [in German].
20. Goldmann L. Phänomen und Begriff der Metapher. Vorschlag zur Systematisierung der Theoriegeschichte. In: Germanische Forschungen. [Phenomenon and concept of metaphor. Proposal for systematizing the history of theory. In: Germanic studies]. Hermaea. Berlin, Boston: Walter de Gruyter GmbH, 2019, Band. 145. 409 S. [in German].
21. Goossens L. Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. In: R. Dirven, R. Pörings (Eds.) *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin, New-York: Mouton de Gruyter, 2003. pp. 349–377.
22. König N. Ecocide – killing one’s home. 2022. URL: <https://www.publicsphere.eu/2022/06/okozid-das-toten-der-heimat/#> (access date: 21.09.2022).
23. Lakoff G., Johnson M. *Leben in Metaphern*. [Metaphors we live by]. Heidelberg: Carl Auer, 2008, 272 S. [in German].
24. Lakoff G., Johnson, M. *Metaphors we live by*. Chicago, London: The University of Chacago Press, 1980. 242 p.
25. Leitner C. „Ökozid“ Getötete Tiere und verseuchte Natur – die vergessenen Kriegsoffer in der Ukraine. [“Ecocide” Killed animals and contaminated nature – the forgotten victims of war in Ukraine]. 2022. URL: <https://www.stern.de/panorama/weltgeschehen/umweltschutz-im-krieg--was-die-russische-invasion-mit-der-natur-macht-33009784.html> (access date: 21.12.2022). [in German].
26. Materynska O. Das anthropomorphe Bild des Krieges in den Deutschen und Ukrainischen Massenmedien [The anthropomorphic image of war in the German and Ukrainian mass media]. *Lingua Montenegrina*. 2019, 24, S. 153–167. [in German].
27. Matthies R. Kriegsoffer Natur. 2022. URL: <https://taz.de/Forschung-ueber-Kriegsschaeden!/5890269/> (access date: 15.11.2022). [in German].
28. Rothe K. Medienökologie – Zu einer Ethik des Mediengebrauchs [Media Ecology – towards an ethics of media usage]. *Zeitschrift für Medienwissenschaft. Schwerpunkt: Medienökologien*, 2016, 14 (1), pp. 46–57. [in German].
29. Scheidler F. Wie der Ukraine-Krieg die Zukunft der Menschheit gefährdet. [How the Ukraine war endangers the future of mankind]. 2022. URL: <https://www.heise.de/tp/features/Wie-der-Ukraine-Krieg-die-Zukunft-der-Menschheit-gefaehrdet-6540417.html?seite=all> (access date: 06.03.2022). [in German].
30. Schnitzler L. Öko-Katastrophe Krieg in der Ukraine verursacht massive Umweltschäden. [Eco-disaster War in Ukraine causes massive environmental damage]. 2022. URL: <https://greenspotting.de/natur/krieg-in-der-ukraine-verursacht-massive-umweltschaeden/> (access date: 01.04.2022). [in German].
31. Spangenberg B., Spangenberg E. Sprachbilder und Metaphern in der Mediation. [Language images and metaphors in mediation]. Frankfurt am Main: Wolfgang Metzner Verlag, 2013. 160 S. [in German].
32. Stibbe A. *Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By*. London: Routledge, 2015. 260 p. DOI : 10.4324/9780367855512
33. Strate L. *Media Ecology: An Approach to Understanding the Human Condition*. New York: Peter Lang Publishing, 2017. 258 p. DOI: 10.3726/978-1-4331-4005-1
34. Waack J. Verbrannte Erde. [Burned earth]. 2022. URL: <https://taz.de/Kriegsschaeden-in-der-Ukraine!/5839848/> (access date: 20.03.2022). [in German].